

THEMA

WOORDWIJS

Het Boeddhisme: een *gods*dienst?

H.M. Ohmann

De eerste vraag die zich aandient, is die of het Boeddhisme een godsdienst is. Dat hangt er helemaal van af wat wij onder ‘godsdienst’ verstaan; en wie die ‘wij’ zijn. Aan omschrijvingen van het begrip ‘godsdienst’ of ‘religie’ is geen gebrek. Je neemt maar een boek over godsdienswetenschap ter hand en je vindt op de eerste bladzijden een omschrijving.¹

Dat mag ook verwacht worden. Wie een onderwerp behandelen gaat, moet het eerst nauwkeurig afbakenen: daar en daar gaan we het nu over hebben. Denk niet dat dit eenvoudig is. Een bonte verzameling van de meest uiteenlopende verschijnselen, waaronder sommige die volgens ons nauwelijks iets met ‘godsdienst’ te maken hebben, moet onder één noemer worden gebracht. Dat leidt dan tot vage omschrijvingen, bijvoorbeeld: ‘Onder godsdienst verstaan wij een complex van handelingen, voorstellingen en ervaringen van enkelingen en groepen, die betrekking hebben op een andere, meestal als hoger ervaren werkelijkheid.’² Ik vraag de lezer deze woorden voor zichzelf nog eens te herlezen, te overwegen en na te gaan of hij ook een woord heeft gemist. Zo ja, wat dan? Het woord ‘God’? Mee eens! Want wat is ‘godsdienst’ zonder ‘god’? Of GOD, corrigeert u mij. Akkoord! Maar dan begrijpt u dat de paraplu (overdrachtelijk gebruikt) niet ver genoeg reikt, om alles wat voor religieus doorgaat, daaronder te vangen.

Maatstaf

Maar wat verstaan wij, christenen, dan onder ‘godsdienst’? Als christgelovige of schriftgelovige zou ik willen voorstellen: *‘De verhouding tussen God en mens, zoals die, gewerkt door Gods openbaring (in Schrift en schepping), en gegarandeerd wordt door een Middelaar die als Verlosser optreedt, door de Heilige Geest leidt tot een nieuw leven in de herstelde verhouding’ (het verbond der genade).*

Men kan hierop kritiek hebben, wij voor ons hebben al sinds jaren deze definitie verdedigd. Ze steunt op de Bijbel. Wij kunnen ons daarvan niet losmaken.

Het wordt nu wel een punt, of wij daarmee uit de voeten kunnen bij de bestudering van de niet-christelijke religies. Moet je die niet volstrekt negeren als niet ter zake doende? Of gaan we zelfverzekerd, ons neerbuigend tot dit laag en nietig aards gedoe, andere religies de maat nemen? Inderdaad, is mijn antwoord, al hoeft en mag dit niet uit de hoogte gedaan worden. Immers, als wij iets gaan meten aan de heilige Schrift, hanteren wij een maatstaf die werkelijkheidsgetrouw is, die op de werkelijkheid zoals GOD die heeft geschapen, is afgestemd, en ons leert met die realiteit voor en na de val in de zonde, goed om te gaan. Wat gaan we doen? Wij observeren feiten, verschijnselen, zoals die zich in de heidenwereld aan ons voordoen, trachten een zo goed mogelijke beschrijving te geven, proberen die een naam te geven die er zo goed mogelijk bij past, bijvoorbeeld: dit is een offer, dat is een reiniging, dat een inwijdingsceremonie enz., en proberen al die gegevens in een perspectief te zetten van:

1. Wat men volgens de Bijbel van een religie moet verwachten;
2. Wat de niet-christen van zijn religie verwacht.

¹ C.J. Bleeker, *Op zoek naar het geheim van de godsdienst.*

² D.J. Hoens e.a., *Inleiding tot de studie van godsdienswetenschappen.*

Daar komt het op neer!

Goden, dus godsdienst?

Wie onze mening deelt - nl. dat men heidense religies tot onderwerp van zijn onderzoek mag maken, daarbij methodisch te werk gaat en niet lukraak in de grabbelton graait -, die moge weten dat hij een doornig pad betreedt, een weg bezaaid met struikelblokken. Voordat ik vraag of het Boeddhisme, dat om het bestaan van een god nauwelijks iets geeft, een godsdienst is, kijk ik naar het Hindoeïsme of het Japanse Sjinto met zijn myriaden goden. Zijn dat *goden*? Wat is hier de betekenis van het woord 'god'? Nu kun je dat met één pennenstreek afdoen: goden zijn afgoden, 'nietsen', ijdelheid, onzin. Goed, het zijn verzinselen. Maar als verzinselen maken ze mijn belangstelling gaande. Je leert er mensen uit kennen. En zo langs een omweg *de ware GOD, die die mensen heeft geschapen*. Dat wist alle water van de zee niet af. Tegenover die goden krijgt de enige God zelfs een scherper profiel. Prof. B. Holwerda ging bij zijn uitleg van de Mozaïsche wet ook zo te werk, door de geboden in hun scherp anti-Kanaänietische tendens te laten zien. Israël, dat zijn GOD had leren kennen, moest ook de Kanaänieten met hun 'goden' en godsdienst goed doorhebben!

Het Boeddhisme levert nog extra moeiten op, doordat het de goden, al wordt hun bestaan niet zo maar geloofend, toch maar een ondergeschikte functie geeft; ze opsluit in een eigen compartiment waar ze niet veel uitrichten. Als je voor het Boeddhisme de kwalificatie 'godsdienst' wilt handhaven, zou je het een atheïstische religie kunnen noemen. Wat welbeschouwd evengoed op het Confucianisme in China van toepassing is. Maar wát voor term moeten we dan kiezen? Is religie een soort van tijdpassering, entertainment, 'heilgymnastiek', een min of meer waardevol aspect van de cultuur of 'geestelijk leven'? Dan zit je toch al weer dicht bij 'religie'. Bovendien, als we letten op al die andere religies, die dan wél goden hebben, die niet aan de maatstaf beantwoorden die de GOD van de Bijbel aanlegt, maar die wij daarom wel als godsdienst betitelen, en daarnaast in acht nemen de invloed die het Boeddhisme op de hele levensopvatting van zijn volgelingen heeft, ja, dan rekenen we het om praktische overwegingen tot de godsdiensten en ruimen we er een plaats voor in onder de wereldgodsdiensten.

In jezelf

Nog een kwestie die opkomt in dit verband, is die van het '*goddelijke in jezelf*'. U weet wat daarmee wordt bedoeld. Het heeft op een of andere manier te maken met de toenemende belangstelling voor de oosterse, met name Indische religies in het westen in de laatste decennia. Al in de negentiende eeuw zien bewegingen als de 'theosofie' van mevr. Helena Petrovna Blavatsky van Hahn-Rothenstein en Henry Steel Olcott en later Annie Besant het licht. De antroposofie van Rudolf Steiner was er een afsplitsing van. Deze groeperingen hebben een gemeenschappelijke basis in de overtuiging dat de mens ten diepste verwant is met het goddelijke.

Was de belangstelling zo'n honderd jaar geleden vooral in hogere kringen te vinden, onder intellectuelen of geletterden, na de tweede wereldoorlog is dat veranderd. In de jaren zestig van de vorige eeuw kwam de zogenaamde 'hippie-beweging' op, d.w.z. de non-conformistische jeugd, kenbaar aan hun lange haren, bepaalde kleding, gedrag, idealen, die zich in alles afzette tegen de heersende maatschappelijke opvattingen. Invloeden vanuit India speelden hierop in. Zie maar de interesse voor bewustzijnsverruimende oosterse mystiek. We noemen de namen van Hare Krisjna Mahaarisji Mahesj Yogi of de Bhagwan. Niet alleen de ervaring met geestverruimende, hallucinerende middelen - drugs -, maar ook de muziek heeft heel wat bijgedragen aan de invloed van het oosten. Denk aan de Beatles. Een van deze groep

verklaarde: in het geluid van de sitar schuilt iets goddelijks. Hij zingt: 'We praten over de ruimte die er tussen ons allen bestaat en die wij in onszelf moeten realiseren'. Ook het druggebruik heeft een sterk religieuze betekenis. We zouden hierop door kunnen gaan, maar doen dat nu niet.

We hadden het over het 'goddelijke in jezelf' en hoe dat te verwezenlijken. Het komt erop neer dat wij als we dat willen, *onzelf verwerklijken*. Dat is ook de titel van de studie van dr. R. Kranenborg: *Zelfverwerklijking. Oosterse religies binnen een westerse subcultuur*.³

Verhouding

Hoe moeten we nu, in bijbels perspectief gezien, deze gegevens rubriceren? Ik verwijs nogmaals naar mijn op de Bijbel steunende weergave (zie boven). Op de keper beschouwd kan zoiets als 'het goddelijke in jezelf' met geen mogelijkheid in dat kader worden geperst. Want *godsdiens*t is en blijft, hoe intens ook beoefend en tot in het diepst van de ziel doorleefd, een verhouding en *in een verhouding zijn er altijd twee*. Denk maar aan de relatie heerser-onderdaan, baas en knecht, vriendschap, huwelijk. Nergens laat de Bijbel ruimte voor zoiets als het goddelijke in de mens. Ik denk hier eerlijkheidshalve ook even aan de gereformeerden in vroeger eeuw en de voorstellingen die zij er op nahielden over de ziel, als het hogere in de mens. De Bijbel leert ons dat de mens in het paradijs en na de val creatuur is en blijft tot in der eeuwen eeuwigheid. Dat is de door GOD hem gewezen plaats; dat is zijn niveau. Met dat doel is hij door de Schepper gemaakt. Dat hij of zij beeld van God is, is dan ook heel iets anders dan dat hij iets goddelijks aan of in zich heeft ontdekt. We zien hier de consequentie: als de blik op God verduisterd is, verdwijnt ook de zuivere visie op de schepping en het schepsel 'mens'. Geen wonder. De mens is de tweede partij in de verhouding en die is altijd in het nadeel als aan de eerste partij 'God' geen recht wordt gedaan.

En reïncarnatie dan?

En hoe zit het dan met 'reïncarnatie', zo hoor ik vragen. Reïncarnatie, d.w.z. het als reeds bestaand beschouwde geesteswezen, ziel, verschijnt na zijn dood opnieuw in de vorm van een mens of dier of wat ook maar. Moeten/kunnen wij in zoiets geloven? Antwoord is een ondubbelzinnig: nee. Waarom niet? Wel, als God een mens scheidt, maakt Hij *iets unieks*. Enig in die zin dat iedere mens een persóón apárt is; zo is er geen tweede. Iedere mens krijgt zijn eigen plaats en zijn hem van God toegemeten tijd. Je ziet, hier komt de *geschiedenis* om de hoek kijken! Je kunt nog zo lijken op je vader of je moeder, je opa van moeders kant of oma van vaders kant, of op welke verre voorouder ook, je bent en blijft de persoon die je bent. Het is ten enenmale onmogelijk dat je zou worden belast met of beloond om je daden of woorden uit een vorige existentie. Dat zou hoogst onbillijk zijn. Een mens leeft maar eens en in die kortere of langere spanne tijds vallen de beslissingen voor eeuwig.

Als je dan kijkt naar het Hindoeïsme of Boeddhisme, en je zou de aanhangers ondervragen, zou aan het licht komen, hoe diep ellendig die 'samsaara' (=kringloop der geboorten) wordt ervaren. Zij willen niets liever dan daaruit worden verlost. En daartoe worden door verheven leraars ook wegeen geweest. Leraars van het Hindoeïsme. De mahaarisjis. En ook door een zekere Siddhaarta Gautama, die later de titel Boeddhha ontving.

³ Van R. Kranenborg noem ik nog: *Oosterse geloofsbewegingen in het westen*, Ede 1982; en: *De andere weg van Jezus*, Baarn 1994.

Voor de bespreking

1. Kunt u zich daar iets bij voorstellen: een ‘atheïstische godsdienst’, oftewel een ‘godsdienst’ waarbij goden een ondergeschikte rol spelen?
2. Wat vindt u van de definitie van godsdienst, zoals die onder het kopje ‘Maatstaf’ is omschreven? Bent u het hiermee eens? Zou u het anders formuleren?
3. Het ‘goddelijke in jezelf’ zoeken, is dat ons christenen echt zo vreemd?
4. Wat zou nou het aantrekkelijke van reïncarnatie kunnen zijn?